

Snickerifabriken i Skebokvarn

Strömmen 1:1, Helgesta socken, Flens kommun, Södermanlands län

Antikvarisk förundersökning

2019-08-14

Snickerifabriken i Skebokvarn

Strömmen 1:1, Helgesta socken, Flens kommun, Södermanlands län

Antikvarisk förundersökning

Rapport 2019:1

© 2019 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:

Sörmlands museum

Box 314, 611 26 Nyköping

byggnadsvard@regionsormland.se

www.sormlandsmuseum.se

Författare: David Hansson, bebyggelseantikvarie

Omslagsbild: Snickeriet sett från åsidan, Foto: David Hansson (*SLM D2019-0271*)

Foto, där ej annat anges: David Hansson

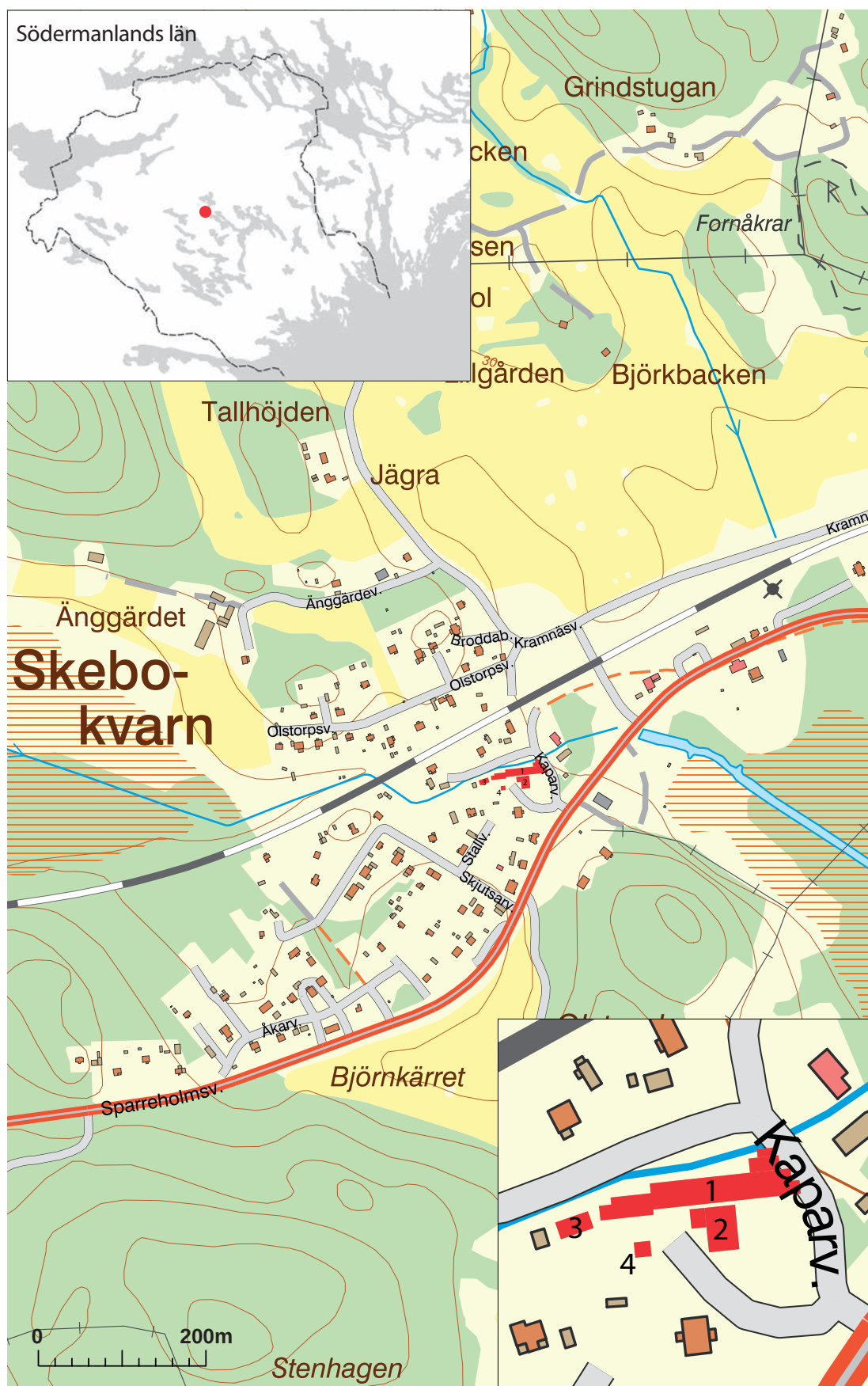
Diarienummer: KN-SLM18-0151

Allmänt kartmaterial: ©Lantmäteriet. Enligt FUK-avtal D-nr: I2018/00115

Nyköping 2019

Innehåll

Inledning	7
Bakgrund och syfte	7
Avgränsningar	7
Juridiskt skydd	7
Beskrivning av området	8
Byggnadsbeskrivning och karakterisering	8
Historik	14
Kvarn & träförädlingsfabrik	14
Byggnadshistorik	18
Kulturhistoriskt värde	21
Förslag till planbestämmelser	22
Röda byggnadslängan	22
Tegelbyggnaden med skorsten	22
Mindre fristående byggnad	22
Källförteckning	28

Karta över Skebokvarn där snickerifabrikens byggnader är markerade med rött. Byggnaderna som ingår i förundersökningen är: 1. Röda byggnadslängan, 2. Tegelbyggnaden, 3. Mindre friliggande byggnad, 4. Plåtskjul

Inledning

Bakgrund och syfte

Sörmlands museum har fått i uppdrag av Flens kommun att göra en antikvarisk förundersökning för fastigheten Strömmen 1:1 i Skebokvarn, Flens kommun. En ny detaljplan är för närvarande under framtagande vilken syftar till att ändra användningen för fastigheten. Den antikvariska förundersökningen syftar till att fördjupa den kulturhistoriska värdebeskrivningen och genom mer specifika skydds- och varsamhetsbestämmelser ge ett bättre skydd i den nya detaljplanen. Förundersökningen omfattar en översiktlig genomgång av tillgänglig historik, beskrivning av byggnaderna där ev. kulturhistoriska värden redovisas samt förslag på bestämmelser att föra in på detaljplanekartan.

Dokumentationen är gjord under juni 2019 och har bestått i platsbesök och fotografering av husens exteriör och interiör. Karakteriseringen har utgått från Boverkets checklista av karaktärsdrag och värderingen har sin utgångspunkt i Axel Unnerbäcks *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*.¹

Fastigheten ägs idag av Jane och Bengt Nordrup som planerar att öppna en byggnadsvårdsbutik i den gamla fabriken. I tegelbyggnaden planerar de inreda bostadslägenheter. För närvarande rustas byggnaderna upp som genom eftersatt underhåll förfallit i varierande utsträckning.

Avgränsningar

På grund av utredningens omfattning och syfte har den huvudsakliga tyngdpunkten i karakteriseringen och den kulturhistoriska värderingen lagts på byggnadernas exteriör. Interiöra bilder och beskrivningar har i första hand tagits med i beskrivande och dokumenterande syfte. Ytterligare byggnader som tidigare sannolikt hört till snickerifabriken men som idag ligger utanför fastigheten avhandlas inte. Till dessa hör bostadshuset söder om fabriken, tillika en tegelbyggnad i nordost nära ån.

Juridiskt skydd

Fastigheterna omfattas idag av detaljplan SK15 som vann laga kraft 2005-12-21. Samtliga byggnader ligger på mark markerad med J och U – område för småindustri och lager. Hela fastigheten är markerad med q_1 och f_1 på plankartan. Skyddsbestämmelsen q_1 lyder: *Värdefull miljö. Ändring av en byggnad får inte förvanska dess karaktär eller anpassning till omgivningen. Ny bebyggelse skall utformas med särskild hänsyn till omgivningens egenart. Rivningsförbud.* Utformningsbestämmelsen f_1 lyder: *Ny bebyggelse skall utformas med särskild hänsyn till omgivningens egenart.*

Beskrivning av området

Fastigheten Strömmen 1:1 ligger centralt i samhället Skebokvarn intill Skebokvarnsån som förbinder sjön Nedlingen med Kvarnsjön vilken i sin tur har sitt utlopp i Båven. Tomten upptas av en äldre snickerifabrik där en längre rödfärgad byggnadslänga av i huvudsak trä är uppförd längs ån. Väster om den sammanbyggda längan finns ytterligare ett mindre rödfärgat trähus. Från mellanrummet mellan byggnaderna löper en gångbro av trä över ån. Söder om den längre byggnadslängan finns en tegelbyggnad i två våningar med en hög skorsten. Husets fasader har rött tegel, men skorstenen är byggd i gult tegel. Fönstren är spröjsade och grönmålade. Väster om tegelbyggnaden finns ett mindre skjul med väggar och tak av korrugerad plåt.

Snickerifabriken är placerad i en något kuperad terräng med sin lägsta punkt vid ån och vägen i nordost, och sin högsta punkt i sydväst. Bortsett från enstaka träd saknar fastigheten uppvuxen vegetation. De obebyggda ytorna på fastigheten upptas i huvudsak av gräsmattor.

Byggnadsbeskrivning och karakterisering

Röda byggnadslängan

Snickerifabrikens byggnadslänga av trä består av flera sammanbyggda byggnadsvolymer. Huvuddelen av dessa har tre våningar, där den översta är indragen åt söder och vid den östra änden. Byggnadslängan är alltså relativt hög, men på grund av den kuperade terrängen och placeringen på områdets lägsta punkt är upplevelsen att den smälter in relativt väl bland samhällets i övrigt låga bebyggelse. Detta blir extra tydligt då man betraktar fabriken från tomtens högsta punkt i söder.

Samtliga fasader är klädda med rödfärgad liggande fasspontspanel med vita knutar och fönsteromfattningar, med undantag för volymen längst i väster. Denna har stående panel åt norr, och är öppen åt söder. Den södra fasaden är dock i ett parti byggd med tegel, av samma typ som tegelbyggnaden mitt emot (fig 20). Detta för att minska brandrisken från en närliggande ångpanna i tegelbyggnaden. Detta skapar en enhetlighet, som framförallt är påtaglig från tegelbyggnadens västra sida där en större del av den röda byggnadslängans murade parti är synligt. Från norr är det däremot de rödfärgade fasaderna som skapar enhetligheten.

Fönstren, som nyligen målats röda från att tidigare ha varit vita, är spröjsade och huvudsakligen i två lufter med tre rutor i varje. Några andra varianter finns, den översta våningen har t ex småspröjsade bågar och fler lufter. Fasaden mot ån upptas av en mängd fönster bortsett från den västra änden, som är fönsterlös. De många fönstren har att göra med verksamheten som bedrivits i fabriken. Den ljuskrävande produktionen har funnits i snickeriets östra del, medan lager och virkesupplag har funnits i de fönsterlösa delarna i väster (fig 2 och 3). Kontrasten mellan byggnadskropparna skapar en dynamik som ger rummet en speciell prägel. Sett från nordost har fasaden en öppen karaktär. Sett från nordväst tornar fabriken upp sig, som genom de flera förskjutna och fönsterlösa

Fig 1. Foto av snickerifabriken i juni 2019 sedd från öster. Tegelbyggnaden syns till vänster och den röda byggnadslängan till höger. Bakom den senare löper Skebokvarnsån tätt intill husfasaden. (SLM D2019-0272)

Fig 2. Röda byggnadslängans östra del sedd från norr. Ån löper längs med husfasaden och under den utskjutande tillbyggnaden till vänster. Den äldsta delen av fabriken är sannolikt den till vänster i bild. Denna del har byggts på med ytterligare en våning samt byggts till med den utskjutande delen. (SLM D2019-0273)

volymerna, tillsammans med skorstenen ger en tydlig industriell prägel. Siluetten av taken med flera spetsiga gavlar bidrar till upplevelsen från detta håll (fig 4).

Taken på byggnadslängan vid ån är täckta med galvaniserad sinuskorrugerad plåt. Plåten som är omålad är på sina ställen täckt av ytrost. På vissa delar av det taket har den äldre plåten bytts ut mot svart trapetskorrugerad plåt. Vid taknocken på en del av längan sitter två halvt förfallna ventilationshuvor av trä. Invändigt leds dessa genom masonitinklädda trummor ned till bottenvåningen.

Tegelbyggnaden

Tegelbyggnaden har två våningar i suterräng och vind med en mindre frontespis mot öster. Väggarna är murade i kryssförband med rött tegel, och har flera synliga ankar-slutar. Tegelmuren saknar arbetade fogar. Att döma av murbrukets och stenarnas utseende, har byggnaden aldrig haft bearbetat fog. Möjligen var byggnaden från början tänkt att putsas eller fogas i efterhand men att det sedan aldrig blev av. Detta framhäver murförbandet då de djupa mellanrummen mellan stenarna skapar skuggeffekter. Vid den norra gaveln finns en något lägre byggnadsdel som helt upptas av en ångpanna, tillverkad vid Munktells i Eskilstuna. Från denna går en hög skorsten som är murad i gult tegel. Anledningen till detta kan vara att skorstenen murats om vid något tillfälle. På äldre bilder ser också skorstenen ut att vara mer nedsmutsad av sot än den är idag.

Fönstren, som på den östra sidan och i vindsvåningen är smala och rundbågade och har grönmålade spröjsade bågar, är placerade parvis över fasaden. På den södra gaveln finns

Fig 3. Röda byggnadslängans västra del sedd från norr. (SLM D2019-0274)

Fig 4. Röda byggnadslängans västra del sedd från nordväst. Här framträder byggnadernas industrikaraktär, där volymernas takform tillsammans med skorstenen utgör en tydlig siluett. (SLM D2019-0275)

Fig 5. Snickerifabriken sedd söderifrån i oktober 2018 där tegelbyggnaden med byggnadsställningar skymtar till höger i bild. Till vänster är det plåtskjul som sannolikt är tillkommet under fabriken sista verksamhetsår. Bakom det syns den öppna delen som troligen fungerat som virkesupplag. Den rödfärgade delen i bildens mitt har två ventilationshuvor på taket. Till höger ansluter den murade väggen mitt emot tegelbyggnaden. (SLM D2019-0276)

Fig 6. Den mindre fristående byggnaden väster om fabrikslängan sedd från norr. En gångbro av trä löper över ån. Det norra takfallet är täckt med tegel. Bakom vegetationen skymtar en tillbyggnad längs husets norra långsida. (SLM D2019-0277)

Fig 7. Tegelbyggnaden sedd från sydväst i oktober 2018. Till vänster syns den röda byggnadslängans tegelfasad och framför den, tegelbyggnadens lägre tillbyggnad som sannolikt inrymt en verkstad. (SLM D2019-0278)

två något större rundbågade fönster med två spröjsade lufter. Bottenvåningen saknar fönster med undantag för ett par mindre källarfönster åt söder. Tillbyggnaden i nordväst har kvadratiska småspröjsade fönster.

På västra sidan finns tre ingångar med rödmålade dörrar av trä som via en brygga leder in i byggnadens andra våning. Ytterligare en ingång som leder till källarvåningen finns på östra sidan, samt en åt norr. Den sistnämnda ingången leder in i en lägre tillbyggnad i anslutning till nordvästra hörnet.

Tegelbyggnadens tak har nyligen lagts om med falsad plåt. Tidigare hade det likt övriga byggnader sinuskorrugerad galvaniserad plåt.

Övriga byggnader

Den mindre fristående byggnaden längst in på tomten har en våning och, likt den röda byggnadslängan, rödfärgade fasader av fasspontspanel (fig 6 och 29). Det är inte känt vad den använts till. Längs den norra sidan finns en lägre tillbyggnad. På norra takfallet ligger äldre tvåkupigt tegel vilket på den södra sidan har ersatts av svart trapetskorrugerad plåt. Huset har ett större vitmålat fönster åt söder med två ospröjsade lufter (en övre luft är igensatt) och ett par mindre spröjsade fönster. Ett antal enkla trädörrar finns på gaveln och långsidan.

Väster om tegelbyggnaden finns ett enklare skjul med fasader och tak av sinuskorrugerad galvaniserad plåt (fig 5).

Fig 8. Ett av fönstren på röda byggnadslängans murade väggparti. Tegelmuren saknar bearbetad fog vilket skapar mörka skuggor. Fönsterbågarna som tidigare var vitmålade har nyligen målats röda. (SLM D2019-0279)

Fig 9. Ångpannan i tegelbyggnadens norra utbyggnad. (SLM D2019-0280)

Historik

Skebokvarn (Skedhboquarnn) omnämns redan 1558, då som en gård med kvarn.² Gården och kvarnen är utmärkta på en karta över Helgesta socken från 1688 där gården ser ut att ligga på norra sidan av Skebokvarnsån, och kvarnen tillsammans med en såg är placerade över densamma (Fig.11).³ Platsen förefaller vara samma som den fabriken senare kom att byggas på, vilket kan härledas genom vägens och åns sträckning. Kvarnen som enligt uppgift både tillhört Mälby⁴ och Gäversnäs⁵, och Rockelstad säterier hade ännu 1861 kvarnstenar och såg med 1 blad.⁶

1 oktober 1894 öppnade en fullständig station med posthållning i Skebokvarn, som därmed blev en ny anhalt på Västra Stambanan. Stationshuset som kom att uppföras vid den nya stationen hade ursprungligen uppförts i Flen där det byggts 1862 i samband med öppningen av Västra stambanan.⁷ Stationen blev startskottet för det nuvarande samhället som de kommande decennierna växte fram på båda sidor om järnvägen.⁸ Tidigt uppfördes ett mejeri vid Sparreholmsvägen och även lanthandeln A-B Harne & Co. Utöver dessa företag fanns på orten också bl a Målerifirman Axel Pettersson, Skebokvarns Åkeri, Grövre slöjd, Byggmästare Andersson samt Strömskvarn.

Fastigheten Strömmen 1 avstyckades den 10 feb 1904 från ¼ mtl Skebokvarn nr. 1 och ¼ mtl Skebokvarn nr. 2 tillsammans med en rad andra fastigheter. Fastigheten köptes av Anton Andersson för 850 kr. Det är inte fastställt om det vid denna tid fanns någon byggnad på tomten, men troligen fanns en äldre kvarnbyggnad kvar. Anton Andersson ägde fabriken fram till i början av 1910-talet varefter den övertogs av Carl Johan Boman.⁹

Kvarn & träförädlingsfabrik

Aktiebolaget Skebo Kvarn- & Träförädlingsfabrik startade omkring 1910. Vissa källor anger 1912 och 1914 men företaget syns i en tidningsannons från 10 september 1911 där man gör reklam för trävaruprodukter.¹⁰ Namnet antyder att kvarnverksamhet ännu drevs inom företaget. 1917 annonseras dock de kvarvarande kvarndelarna ut i Dagens Nyheter: *På grund av att vi ämna upphöra med kvarnrörelsen försäljas alla till rörelsen hörande Maskiner, bestående av 3 par Stenar, Vals, Spetsar, Remskivor, Axlar samt Uppfordringsverk och Rännor m. m. Hugade spekulanter kunna få se verket igång.*¹¹ Året därpå annonseras även två turbiner avsedda för kvarn ut, vilka enligt annonsen inte blivit använda.¹²

Omkring 1915 börjar man tillverka byggsatslådor för barn under namnet Zig-Zag. Inför julhandeln samma år annonseras produkten som en nyhet, och fanns till försäljning på Nordiska Kompaniets leksaksavdelning (se bild).¹³ Lådorna innehöll klossar av olika storlekar som kunde sammanfogas med träpinnar till en mängd olika modeller. Till varje låda följde ett modellhäfte med som visade vad det var möjligt att bygga med klossarna i den aktuella lådan. Produktionen av Zig-Zag-klossarna ägde rum i tegelbyggnaden på andra våningen. Därefter packades lådorna ihop på vindsvåningen i enlighet med modellhäftenas beskrivningar.¹⁴

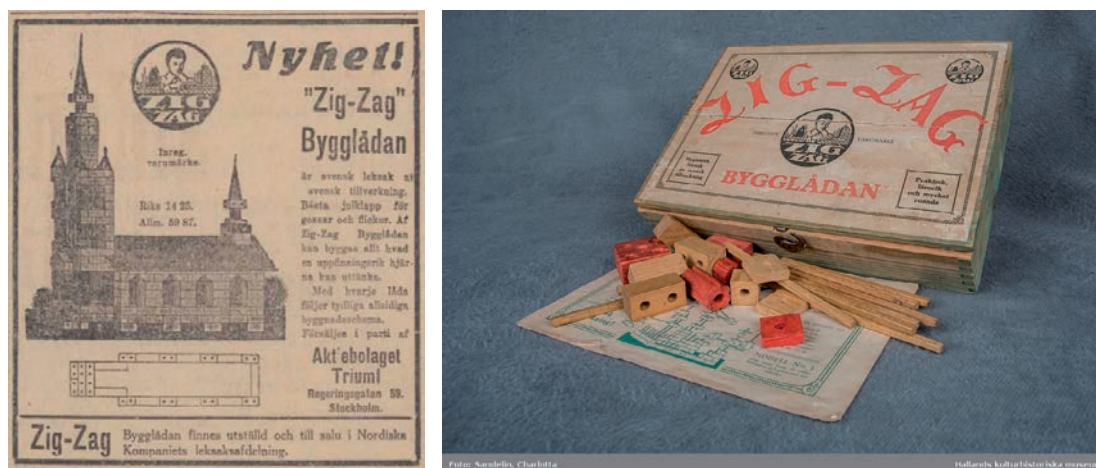

Fig 10. Till vänster, en tidningsannons publicerad i DN 1915 där man gör reklam för den nya leksaken. Till höger, foto av en bygglåda som tillhör Hallands kulturhistoriska museum. (VMF027900)

Den 31 augusti 1922 annonseras snickerifabriken till försäljning inklusive maskiner och inventarier.¹⁵ Den 7 april 1928 syns återigen en annons där fabriken är till salu med C J Boman som referens.¹⁶ Det ska dock dröja till året därpå innan fastigheten blir såld. I samband med försäljningen flyttar tillverkningen av Zig-Zag lådorna till Malmköping, där en ny fabrik inrättas i en av de äldre lägerhyttorna intill Malma hed. Sven Ew Bohman mottar ett lån från manufakturförslagslånefonden till fabriken i juni 1929.¹⁷

1929 köper Erik Wahlqvist snickerifabriken som redan 1933 försätts i konkurs. Efter konkursen ombildas verksamheten till ett aktiebolag där Erik Wahlqvist är VD under många år. Erik Wahlqvist som föddes i Lindesberg 1884 började arbeta på ett snickeri i Örebro som 14 åring där han senare avancerade till verkmästare. 1914 flyttade han till Smedjebacken där han uppförde en egen snickerifabrik. Denna brann dock ned, varpå han köpte fabriken i Skebokvarn 1929. Vid sin tid i Skebokvarn blev snickeriet specialister på att bygga bowlingbanor som de levererade och monterade på plats. Bowlingbanorna exporterades även till bl a Danmark och Finland. Utöver bowlingbanor tillverkades även skidor, byggnadssnickerier och inredningsarbeten, men också dörrar och fönster. Fabriken moderniserades efter att Wahlqvist tagit över och försågs då med en ny maskinpark. 1949 hade fabriken ca 25 anställda. Erik Wahlqvist avled 1970.^{18 19 20}

1967 tog en av Erik Wahlqvists anställda, Ernest Karlsson, över som VD för fabriken. Han drev den sedan fram till 1982 då Olle Lännstig tog över som ny ägare.²¹ Från 1970-talet drevs fabriken vidare i något mindre skala. Man fortsatte att specialtillverka snickerier såsom fönster och dörrar men hade också en del bygghandelsförsäljning. Fabriken hade dock hunnit bli omodern, och från 1970-talet och framåt arbetade endast en dryg handfull personer här.²² Snickerifabriken drevs fram till 1994.²³ Därefter har större delen av fabriken stått oanvänd, bortsett från några rum i tegelbyggnaden som har nyttjats av hembygdsföreningen.

Fig 11. Karta från 1688 där en kvarn och såg är utritade vid Skefboquarn. Åns sträckning känns igen på efterföljande kartor.

Fig 12. Karta över Skebokvarn från 1798. Här syns att man gjort fördämningar uppströms och att vattnet släpps igenom i två rännor, med en byggnad på varje sida av ån. Vägen finns kvar än idag med i stort sett samma sträckning, tätt förbi den tröda byggnadslängan, även om den numera i söder kopplats ihop med Sparreholmsvägen.

Fig 13. Karta över området från 1911 med dagens fastighetsgräns markerad i rött. Hela tomten är inte utritad, men det går ändå att utläsa att det vid denna tid fanns en fristående byggnad intill ån. Detta är sannolikt den första delen som byggdes av den röda byggnadslängan.

Fig 14. Karta över Skebokvarn från 1919 med dagens fastighetsgräns markerad med rött. Kartan ger den första kompletta bilden av byggnaderna inom fabriktomten. Ännu är inte den röda byggnadslängan vid ån fullt utbyggd och sammanbyggd, men har vid här förlängts jämfört med kartan ovan.

Byggnadshistorik

1600-1800-tal

Någon säker byggnadshistorik har inte gått att fastställa för någon av byggnaderna. En kvarn och såg är tidigt utritade på kartor, den äldsta från 1688 (Fig 11)²⁴ På den kartan förefaller kvarnen och sågen ligga på ömse sidor om ån, med kvarnen på den norra. En ägomättningskarta från 1798 (Fig 12) är mer detaljerad.²⁵ Här syns byggnadernas läge tillsammans med två rännor med kvarnhjul. Mitt i ån, mellan de två byggnaderna finns en mindre holme som separerar de två rännorna. Väster om kvarnbyggnaderna har man även byggt två fördämningar. En ligger precis i anslutning till rännorna och den andra en bit uppströms. Med tanke på dagens ringa vattenmängd i ån är det troligt att man behövde samla vatten vid fördämningarna för att kunna driva kvarnarna med önskad kraft då och då.

Genom kartöverlägg kan man dra slutsatsen att den röda byggnadslängan ligger på samma plats där den lilla holmen tidigare fanns. Alltså löpte den norra rännan i åns nuvarande läge och en ränna söder om den röda byggnadslängan. Spår i tegelbyggnaden efter vad som kan ha varit den södra rännan finns i form av en idag igenmurad öppning i grunden på byggnadens västra sida. Det finns också spår i bottenvåningens golv inne i byggnaden efter vad som kan ha varit platsen för en kvarnsten. Kanske är det dock mer troligt att det i så fall funnits en turbin här eller någon form av vattenhjul.

Tegelbyggnaden sägs vara den äldsta på platsen, men detta har inte kunnat fastställas. Något som talar emot detta är att teglet i den röda byggnadslängans murade vägg är identiskt med det i tegelbyggnaden. Den murade väggen är av allt att döma ett brandskydd mot ångpannan som befinner sig i tegelbyggnaden intill. Därmed bör tegelbyggnaden vara lika gammal som ångpannan. Möjligen användes ångkraft som ett komplement till vattenkraften. Att bedöma ålder på tegelbyggnaden enbart utifrån dess utformning är svårt. Den kan lika gärna vara uppförd någon gång under 1800-talets andra hälft som i början av 1900-talet.

1900-tal

På en karta från 1911 (Fig 13) där endast en del av fastigheten syns, finns en byggnad med som ligger söder om ån. Detta är förmodligen den äldsta delen av träbyggnaden. Byggnadsåret är okänt, men huset kan vara

Fig 15. Tidigt fotografi av snickerifabriken taget på 1910-talet. Fotot tillhör Skebokvarns Bygderåd.

lika gammalt eller äldre än tegelbyggnaden om den uppfördes för kvarnverksamheten. På ett tidigt fotografi taget från norr (Fig 15) syns snickerifabriken med de anställda framför. Träbyggnaden vid ån består här av två sammanbyggda byggnadskroppar där den vänstra med två våningar sannolikt är den äldsta delen som syns på kartan från 1911. Idag är denna del påbyggd med ytterligare en våning, något som

Fig 16. Flygfoto av Skebokvarn taget 1930 söderifrån där snickerifabriken syns i bildens mitt. Till höger om tegelbyggnaden med skorstenen syns sågverket med grått tak. Det revs omkring år 2000. Vid fototillfället har ännu inte hela röda byggnadslängan vid ån färdigställts. Byggnaden till höger i bild på andra sidan vägen tillhörde snickerifabriken och användes som lager. Denna är också riven. (SLM M008782)

sannolikt skedde redan under 1910-talet. Den högra har på bilden samma utseende och våningsantal som idag, men är ännu inte tillbyggd i vidare längs ån. Bakom skymtar tegelbyggnaden och skorstenen.

Nästa karta där byggnaderna syns är på en laga skifteskarta över västra delen av samhället upprättad 1919 (Fig 14).²⁶ Här syns hela fastigheten med byggnader. Den äldsta träbyggnaden vid ån har nu förlängts åt väster och slutar ungefär i linje med tegelbyggnaden. Tegelbyggnaden har dock blivit tillbyggd vid sitt nordvästra hörn, något som ännu inte skett då ovan nämnda foto togs. Att döma av tillbyggnadens läge och utseende med stora fönster är detta förmodligen byggt som en verkstad.

I anslutning till träbyggnaden ligger två mindre tätt följande byggnader och längst i väster syns också träbyggnaden som än idag finns på samma plats. Tegelbyggnaden har också en större tillbyggnad åt öster av vilken man ännu ser spår av på den östra fasaden. Ytterligare en byggnad finns med på kartan väster om tegelbyggnaden som är vinkelställd mot byggnaderna intill ån.

Nästa nedslag kan göras utifrån ett flygfotografi taget 1930 (Fig 16). Vid det här laget har man byggt ihop husen längs ån som nu utgör en sammanhängande länga. Tvärs över vägen finns en byggnad som att döma av antalet virkesstaplar runt om bör höra till snickeriet. På bilden syns också den låga tillbyggnad till tegelbyggnaden som med tanke på formen, öppningarna på sidan och timret utanför sannolikt är en såg. Mellan sågen och den röda byggnadslängan finns dessutom en smal och hög byggnad med någon form

Fig 17. Foto av Skebokvarn taget 1945 där snickerifabrikens norra sida syns. Bortsett från att den lägre tillbyggnaden vid östra änden (till vänster i bild) ännu inte byggts har fabriken i stort sett samma utseende som idag. (SLM BF04-3217)

av sug på taket där ett rör leder från sågverket. Byggnaden är troligtvis en spånsilo, där sågspånet från sågverket samlades upp. På fotografiet syns också den smala byggnad till vänster om tegelbyggnaden som saknar väggar och ser ut att vara virkesupplag.

På en flygbild från 1938 där en del av snickerifabriken syns har träbyggnaderna längs ån ännu inte fått sin nuvarande längd. En garageport har dock tagits upp i källaren på tegelbyggnadens södra fasad. Vid tiden för nästa bild tagen 1945 har nu den sista byggnadsvolymen längs ån uppförts. Den utskjutande lägre delen vid norra fasadens östra ände har ännu inte byggts. Denna syns däremot på flygfotografiet från 1959 med ett utskjutande tak. Under det utskjutande taket fanns skjutdörrar varifrån snickeriets produkter levererades och lastades på lastbilar för leverans. Vid denna tid förefaller snickerifabriken vara fullt utbyggt.

I början av 2000-talet revs sågverksbyggnaden. Även upplagstaket som låg väster om tegelbyggnaden rivits. Det har ersatts av ett mindre skjul, sannolikt någon gång under fabriken sista verksamhetsår.

Kulturhistoriskt värde

Orten Skebokvarn har fått sitt namn efter den kvarn som under lång tid fanns här. Kvarnen låg på den plats där snickerifabriken idag ligger bedrev till en början också kvarnverksamhet. Byggnaderna och platsen har genom sin koppling till kvarnen och ortens ursprung ett mycket högt samhällshistoriskt värde. Även om fabriken aldrig haft ett eget industrispår har närheten till Skebokvarns station tveklöst haft stor betydelse för fabriken och dess uppkomst och fortlevnad.

Sedan fabriken var fullt utbyggd i mitten på 1900-talet har byggnaderna genomgått få förändringar. Bortsett från det rivna sågverket ser fabriken i stort sett likadan ut som den gjorde på 1940-talet. Byggnaderna har därmed ett högt autenticitetsvärde. Även den mindre fristående byggnaden längst in på tomten är del av denna oförändrade miljö. I detta avseende är fasadernas fasspontspanel, tegelbyggnadens synliga murtegel med ankarslutar och de ursprungliga fönstren viktiga värdebärare. Tegelbyggnaden saknar idag bearbetad fog, vilket på grund av de djupa mellanrummen mellan stenarna skapar en speciell skuggningseffekt. Vid en eventuell framtida fogning av byggnaden bör val av fog återspegla denna effekt och därför utföras tryckt eller snedskuren.

Fabriken sammanbyggda men tydligt skilda byggnadsvolymer är mycket karakteristiska och gör att det är relativt enkelt att avläsa olika utbyggnadsfaser. De rödfärgade fasaderna med fasspontad panel och vita fönsteromfattningar med spröjsade fönster av trä är viktiga karaktärsbärande drag. Sett från norr är också kontrasten mellan de östra fönstertäta och därmed mer öppna delarna och de västra fönsterlösa och mer slutna delarna viktig att bibehålla. Detta signalerar också de olika delarnas funktion där snickeridelen i väster var i stort behov av ljus till skillnad från lagerutrymmena och träupplagsdelen i öster.

Snickerifabriken i Skebokvarn är starkt förknippad med samhället då det var dess största industri under många år. Fabriken har därmed ett stort symbolvärde för samhället. Dess placering intill ån har ett miljöskapande värde, och gör att kopplingen till ån som ursprunglig kraftkälla ännu är möjlig att förstå. På samma sätt är skorstenen viktig för att visa på fabriken fortsatta kraftförsörjning med ångkraft vilken kom att ersätta vattenkraften. Skorstenen ger också fabriken en mer industriell prägel och därför viktig som miljöskapande inslag.

Ångpannan som ännu finns kvar i tegelbyggnaden samt spår av kraftöverföringen i form av rullar och axlar för remdriften har ett teknikhistoriskt värde. Inslaget av en tegelfasad i trähuset är en karakteristisk detalj som även visar på den eldfarliga kraftkällan i huset intill.

1915 började byggsatslådor för barn under namnet Zig-Zag att tillverkas vid fabriken vilka fick stor spridning över hela landet. Att Zig-Zag inledde sin produktion av här gör att fabriken och dess byggnader har ett stort lokalhistoriskt- och industrihistoriskt värde.

Förslag till planbestämmelser

Detaljplanebestämmelsernas syfte är att på bästa sätt skydda de kulturhistoriska värden som redogörs för i föregående stycke. Det kan därför både röra sig om skydd av karaktärskapande egenskaper såväl som specifika byggnadsdetaljer. Av denna anledning är planbestämmelserna uppdelade på skyddsbestämmelser och varsamhetsbestämmelser. På grund av sin ringa ålder har det mindre plåtskjulet inte getts förslag på bestämmelser.

Röda byggnadslängan

q₁ – Särskilt värdefull byggnad. Ursprungliga fönster och dörrar ska bevaras. Tegelfasaden får inte putsas.

k₁ - Byggnadens karaktär med avseende på proportioner, fönstersättning, fasad- och takutformning ska bibehållas. Fasader ska vara målade med röd slamfärg.

r – byggnaden får inte rivas.

Tegelbyggnaden med skorsten

q₂ – Särskilt värdefull byggnad. Ursprungliga fönster och dörrar ska bevaras. Tegelfasaden får inte putsas. Murfog på byggnaden ska utföras tryckt eller snedskuren.

k₂ - Byggnadens karaktär med avseende på proportioner, fönstersättning, fasad- och takutformning ska bibehållas.

r – byggnaden får inte rivas.

Mindre fristående byggnad

k₃ – Byggnadens karaktär med avseende på proportioner och fasadutformning ska bibehållas.

Fig 18. Tegelbyggnaden sedd från öster. Genom spår i fasaden kan man urskilja sågverkets takform vilket tidigare var byggt mot tegelbyggnaden. Den lägre utskjutande byggnadsdelen till höger innehåller ångpannan. Notera tegelväggen på röda byggnadslängan till höger, byggd som brandskydd mitt emot ångpannan. (SLM D2019-0281)

Fig 19. En port på tegelbyggnadens västra fasad. (SLM D2019-0282)

Fig 20. Skebokvarnsån vid röda byggnadslängans norra fasad i oktober 2018. (SLM D2019-0283)

Fig 21. Teckning som någon arbetare målat på väggen inne i snickerifabriken. (SLM D2019-0284)

Fig 22. Skorstenen är till skillnad från tegelbyggnaden murad med gult tegel. Det kan bero på att den murats om vid något tillfälle. (SLM D2019-0285)

Fig 23. Fönster på röda byggnadslängans södra sida. Bottenvåningens fönster saknar här fönsteromfattningar vilket de tidigare haft. Notera att fönstren ligger i liv med fasaden. (SLM D2019-0286)

Fig 24. Igenmurad öppning i tegelbyggnadens västra mur. Möjligen har en av vattenrännorna gått in här till turbiner eller någon annan form av kraftöverföring som varit placerade inne i tegelbyggnaden. (SLM D2019-0287)

Fig 25. Interiörbild av röda byggnadslängans andra våning sett mot öster. (SLM D2019-0288)

Fig 26. Interiörbild av röda byggnadslängans tredje våning sett mot öster. (SLM D2019-0289)

Fig 27. Vindsutrymmet på tegelbyggnaden sett mot den södra gaveln. Här sägs Zig-Zag-byggglådorna ursprungligen ha plockats ihop då de tillverkades i fabriken. (SLM D2019-0290)

Fig 28. En ritning över dörrar till kvarteret Liljan som sannolikt tillverkades vid snickeriet. (SLM D2019-0291)

Fig 29. Den mindre friliggande byggnaden sedd från sydost. Tegeltaket har på denna sida ersatts av plåt. (SLM D2019-0292)

Källförteckning

Slutkommentarer

- 1 Unnerbäck, R. Axel, *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*, 1. [uppl.], Riksantikvarieämbetets förl., Stockholm, 2002
- 2 Gustav I & Almquist, Johan Axel (red.), *Konung Gustaf den förstes registratur 28 1558*, Stockholm, 1914, s 454
- 3 Lantmäteriet, *Karta över Helgesta socken Skebokvarn nr 1-2*, Geometrisk avmätning, 1688, Lantmäteriet Historiska kartor
- 4 Christiansson, Hans (red.), *Ett stycke Sörmland: Flens kommun i tiden och historien*, Södermanlands mus., Nyköping, 1985, sid 261
- 5 Lantmäteriet, *Karta över Helgesta socken Gäversnäs nr 1-2*, Ägomätning, 1798, Lantmäteriet Historiska kartor
- 6 *Södermanlands läns kalender.*, Nyköping, 1868, sid 203
- 7 Henriksson, Eric, *Längs spåren i Södermanlands län*, digital utgåva från 2008, version 2.2.1, sid 71 ff.
- 8 Christiansson, Hans (red.), *Ett stycke Sörmland: Flens kommun i tiden och historien*, Södermanlands mus., Nyköping, 1985, sid 261
- 9 Högström, K. A. (red.), *Södermanlands läns kalender: 1911*, Södermanlands läns kalender, Nyköping, 1911
- 10 *Dagens nyheter*, AB Dagens nyheter, Stockholm, 1864-, 10 sept 1911
- 11 *Dagens nyheter*, AB Dagens nyheter, Stockholm, 1864-, 19 maj 1917.
- 12 *Dagens nyheter*, AB Dagens nyheter, Stockholm, 1864-, 15 april 1918
- 13 *Dagens nyheter*, AB Dagens nyheter, Stockholm, 1864-, 13 dec 1915
- 14 Sammanställt material från studiecirkel om Zig-Zag, sid 4.
- 15 *Dagens nyheter*, AB Dagens nyheter, Stockholm, 1864-, 31 aug 1922
- 16 *Dagens nyheter*, AB Dagens nyheter, Stockholm, 1864-, 7 april 1928
- 17 *Dagens nyheter*, AB Dagens nyheter, Stockholm, 1864-, 19 juni 1929
- 18 Stenberg, D. & Björkstén, S. R. (red.), *Sveriges städer och samhällen jämte landsbygd. 2, Södermanland*, Nordisk kultur, Göteborg, 1947, sid 838
- 19 *Dagens nyheter*, AB Dagens nyheter, Stockholm, 1864-, 2 januari 1970
- 20 Svensk Hembygd, Upsala, *Näringsliv i Södermanland, Handel, hantverk, industri*, 1944
- 21 *Folket*, Tidningen Folket AB, Eskilstuna, 1989-2015, 1985-08-11
- 22 Informant Jane och Bengt Nordrup i form av egen sammanställning.
- 23 Sammanställt material från studiecirkel om Zig-Zag, sid 4.
- 24 Lantmäteriet, *Karta över Helgesta socken Skebokvarn nr 1-2*, Geometrisk avmätning, 1688, Lantmäteriet Historiska kartor
- 25 Lantmäteriet, *Karta över Helgesta socken Gäversnäs nr 1-2*, Ägomätning, 1798, Lantmäteriet Historiska kartor
- 26 Lantmäteriet, *Karta över alla ägorna till Skebokvarn 1 och 2*, 04-HEA-100, Laga skifte, 1922, Lantmäteriet Historiska kartor